

**МАТЕРІАЛИ
У ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
«СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ
НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.»**

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ.
ПЕРСОНАЛІЇ В ІСТОРІЇ КРАЮ**

УДК 929:35(477)"19"Приходько

Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітно-педагогічної академії

**ВІКТОР ПРИХОДЬКО У РЕВОЛЮЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У повідомленні аналізується революційна діяльність відомого на Поділлі державного та громадського діяча В. Приходька на початку ХХ ст. Висвітлено обставини його арешту у серпні 1906 р. та проаналізовано програмну статтю в газеті «Рада» про стан українського руху.

Ключові слова: громадський діяч, В. Приходько, жандарми, допит, свідчення, українська справа.

Віктор Кіндратович Приходько належить до когорти тих українських державників, який на різних етапах життєвого сходження намагався в міру наявних можливостей просувати справу національного будівництва. Найбільш ґрунтовно його державницькі зусилля проаналізовано у знаковий для національної історії період, уособлений з добою Української революції 1917–1921 рр. [1; 2; 3; 4].

Щодо інших життєвих етапів та його діяльності на ниві національного відродження, то тут інформації значно менше. Не є винятком початковий період в становленні В. Приходька, коли він, закінчивши Кам'янець-Подільську духовну семінарію, цілком свідомо долучився до розгортання українського руху.

Відповідно метою даного повідомлення є аналіз революційної діяльності В. Приходька за 1905–1907 рр. у різних його

проявах. На цей період припадають як роки піднесення революційного руху на усьому обширі імперського державного комплексу, так і початок урядової реакції, коли можливості для будь-якої громадської активності вкрай обмежувалися.

Вагомим та цінним джерелом для аналізу революційної діяльності В. Приходька є його власні спомини, опубліковані декількома виданнями [6]. Однак виявлені нами нові документальні джерела дозволяють розширити наші знання про подолянина-державника.

В. К. Приходько народився в 1886 р. у с. Княжпіль Кам'янецького повіту в родині садівника. У 1895–1899 рр. він навчався в Приворотському духовному училищі Ушицького повіту, а з 1899 по 1905 рік – в Подільській духовній семінарії.

До української справи В. Приходько долучився у доволі ранньому віці. Він входив до когорти тих нечисленних діячів Кам'янця-Подільського, котрі у 1905 р. поставили за мету заснувати у місті «Просвіту» і зуміли реалізувати цей проєкт. Проте, є підстави стверджувати, що політично у цей час В. Приходько ще не визначився. Це було природнім за умов, коли політичні партії лише виробляли свої програмні засади.

За таких умов він потрапляє на зібрання, пізніше назване конференцією, яке ініціював прибічник українських соціал-демократів П. Блонський. Вісімнадцять осіб різних вікових категорій та професійних занять зібралися 16 серпня 1906 р. на квартирі Блонського, розташованій у будинку на Руських Фільварках у Кам'янці-Подільському. В. Приходько досить детально опише цей епізод свого власного політичного становлення у першій частині спогадів [7]. Згідно з останніми на конференції зібрався «актив українських політичних робітників з Кам'янця та його округи». Метою конференції «було – використати стихійний рух і революційний настрій селянства та спровадити його по якомусь організованому напрямі, з другого боку – скоординувати діяльність окремих українських революційних одиниць, що сиділи по селах і провадили акцію на власну руку» [8].

Однак про цей захід дізналася жандармерія, прибула на місце і під час засідання провела обшук, результатом чого став арешт усіх присутніх. Допит В. Приходька у цій справі відбувся 23 серпня. Його проводив ротмістр Окремого корпусу жан-

дармів Рубан у присутності товариша прокурора Кам'янець-Подільського окружного суду А. Гловацького.

У протоколі зафіксована лапідарна інформація, яку надав слідству Віктор Кіндратович. У графі «віросповідання» занотовано «православний», походження – «міщанин», народність – «малорос».

По суті справи В. Приходько повідав інформацію, яка перегукувалася з показами інших затриманих. Про це була попередня домовленість. Зокрема, зміст відповіді на поставлені запитання був наступним: «Я не визнаю себе винним за участь у співтоваристві, яке заздалегідь поставило собі за мету знищення існуючого в державі суспільного устрою. До жодних нелегальних співтовариств я не належу. Є членом товариства «Просвіта». З лікарем Блонським знайомий з жовтня 1905 року. Зайшов 16-го серпня в будинок Блонського на його запрошення, але, крім того, мав до нього справу: про складання інструкції для бібліотек-читалень, яку йому доручило скласти правління товариства «Просвіти». А оскільки я мав вістку про його від'їзд, то мені необхідно було з'ясувати, в якому стані знаходиться складання інструкції. Прийшовши до будинку Блонського, я застав там багато гостей. Всього було 15 осіб. Гості перебували у різних кімнатах будинку, а також в садку. Усі пили чай, групами вели розмови на різні теми. Загального обговорення не було. Промов ніхто не виголошував. Обговорення питань Всеросійського селянського союзу не було. На столі лежали якісь папери, але чи ті, які ви мені представляєте (звинуваченому були пред'явлені брошури та прокламації, які були при справі), я не знаю. Цих папірців ніхто ані вголос, ані про себе не читав. Чи належить сам Блонський або хто-небудь із його гостей, що були в будинку 16-го серпня, до якого-небудь нелегального співтовариства, я не знаю. Коли б я чув у будинку Блонського які-небудь нелегальні промови проти уряду, то я пішов би звідти. Більше нічого сказати не можу» [9].

Покази інших затриманих були подібними. Хоча жандармерії було очевидним, що присутні на квартирі у П. Блонського зібралися не просто разом випити чаю, проте речових доказів було недостатньо, щоб справу передати до суду. Відтак усіх відпустили.

У контексті нашого повідомлення зазначимо, що політично В. Приходько так і не пристав ані до українських соціал-демократів, ані до українських соціалістів-революціонерів, хоча переважно представниками останніх він був обраний у квітні 1918 р. головою Подільської губернської земської управи. Засвідчимо як факт: на виборах до Всеросійських Установчих зборів В. Приходько значився під № 2 у списку № 12 «Український трудовий». Зазначимо, що, крім цього списку, в Подільському виборчому окрузі був зареєстрований ще один подібний блок під № 9: «Трудова народно-соціалістична партія та співчувачі їй». Його очолював голова комісії з оборони при Тимчасовій раді російської республіки С. Знаменський [10]. А на виборах до Українських Установчих зборів В. Приходько під восьмим номером був у списку виборчого блоку «Трудової народно-соціалістичної партії та партії соціалістів-федералістів» [11].

Тимчасове перебування у в'язниці не завадило В. Приходьку вступити до Дерптського університету на правничий факультет. Там навчалась чимала група студентів-українців. 11 листопада 1907 р. він виступив перед ними на літературній вечірці з повідомленням на тему «Українська справа і непевні елементи в українстві». Наприкінці грудня цього ж року цей матеріал опублікувала київська «Рада». Позаяк роздуми В. Приходька ще не були предметом спеціальної уваги дослідників, нижче ми подаємо зміст його статті:

«Випадок з полтавським земляцтвом у петербурзькому університеті викликав загальне обурення.

Але постаті полтавських «землячків» і тих українців, що опеклися, звернувшись до них з покликом домагатись українських кафедр, це не є властивість тільки петербурзького інциденту. Ні, як ми вдивимось добре в них і подумаєм, то побачим... на диво побачим, що попечені українці і полтавські землячки, тільки ще не зовсім виведені на чисту воду – є не більше – не менше... як історія нашого українського національного руху останніх вже конституційних років.

Може хто скаже, що це вже «занадто», що це песімізм, але панове, «не завиваймо собі голову в м'ягкі покровці ілюзій і мрій», дивімся дійсності в очі, бо спасення тільки в одній правді.

Хіба ті люде, що розпочинали видавати 34 українських органи не попеклись? А майбутні передплатники цих органів не вдали з себе полтавських землячків? Хіба українці, що думали про капітальне видавництво не попеклися? А наші «Просвіти» з читальнями, бібліотеками, школами, музеями і театрами не є яскравий доказ тому, як тільки можна «опектися»? Це вже загальне місце, що свідомо українська інтелігенція в своїх домаганнях, надіях і підприємствах дуже здорово «попеклась». Попеклась не від кого небудь чужого, не від поляків, євреїв, великоросів, о, ні – це ми мусимо підкреслити, – а попеклась від своїх рідних, дорогих «свідомих» і несвідомих землячків полтавських, волинських, харківських, одним словом від землячків всієї російської України. Цей страшний опік вже зазначив д. Грінченко, коли торкнувся долі, «живих, померших і ненарождених» органів української преси і сказав, що ми «перечислили» свої сили. Цей опік зараз-же запримітив проф. Грушевський, коли, глянувши на наслідки нашого однорічного довгожданного вільного життя, виніс цілком правдивий присуд, що українство себе «не оправдало». І все таки, не дивлячись на це, ми, як не тут, то, дивись, там опечемся, болюче опечемся, а потім скаржимося...

В чім де діло? «Где собака зарыта»? Адже з зверхнього боку так ніби «все обстоит благополучно»? Яке число української газети (бувало) не візьмеш, та як почнеш читати дописи про українські вистави, про Шевченкові або інші присвячені українським діячам вечори, то від радості трохи не підскакуєш. Так в очах і мигтить: «було сила народу», «де-які мусіли стояти», «публіка вітала гучними оплесками», «тричі визивала», «зробили овацію», «хор мусів кілька разів співати». «Ще не вмерла» і т. д., і т. д. Тут-же зараз і висновки: «український рух значно поширився», «захоплює все нові і нові верстви громадянства»... Прямо ледве здержуєшся, щоб не заспівати «Ще не вмерла», а в голові невідступно стоїть думка «До бою сто тисяч робітників стане!» Знай, мовляв, наших!!!

Але коли одірвешся від допису і почнеш придивлятися до сивенької дійсности, або почнеш читати «Раду», тільки не з кінця, а з середини, особливо рубрику «3 життя Просвіт», то увесь недавній запал кудись тихенько, мов з сорому, тікає, патріотичний барометр вмент падає до нуля і патріот, з осторогою

поглядаючи, чи нема кого, шепче про себе: так-то воно так, ще не вмерла Україна, але, як якийсь казав, може вмерти, ой може!..

В чім-же діло? Звідки небезпека? Також від дописів таке вражіння, ніби «до бою сто тисяч робітників стане». Навіть не стане, але, властиво, вже стали?!!

– Ой де там сто тисяч, думаєш собі, прочитавши в № 4 «Рідного Краю» статтю про київську «Просвіту» – ви дайте сто чоловік! «Коли не вільно було українцям закладати культурно-просвітні товариства і взагалі ширити освіту проміж нашим людом на національній основі, – пише «Рідний Край», – тоді здавалось нам, що ті перешкоди і заборони єдине наше лихо: мовляв, коли-б тільки позбутись сього лиха, то знайдуться у нас сили, знайдуться засоби, робітники, – і просвіта розіллеться по нашій Україні широкою річкою. Так здавалось, та не так виявилось на ділі. Дочекались ми того, що заборони таки впали, і хоча ще не дано нам змоги працювати так, як би хотілося, але все ж таки де-яка можливість працювати єсть. Одначе наше громадянство показало, що воно не в силі зайняти і ту нешироку постать, що вільна тепер для владнованої просвітньої роботи». І далі: «ми бачимо, що лихо наше не стільки в заборонах та перешкодах, як у нашій байдужості до громадських справ». І дійсно, варто читать в «Раді» тільки оповістки од київської «Просвіти», щоб вже добре уявляти собі, як там іде справа! Сьогодні, напр., оповістка: «такого-то числа збори, скажем, бібліотечної комісії – просимо членів прибути». Але, видно, збори не одбулись, бо через день знову читаєм те саме, тільки з додатком: «просимо неодмінно прибути». Все-ж таки можна думати, що й з цих зборів нічого не вийшло, бо через день знову прямо благаючи оповістка: «просимо неодмінно всіх прибути. Справа дуже нагла». І т. д., і т. д.

І справді, як видно з одчоту секретаря київської «Просвіти», коло роботи зовсім мало людей. «Працює в комісіях, – пише «Рідний Край», – дуже небагато, всього десяток чи два..., а є на Україні така «Просвіта», де секретарь перед виставою мусить сам розвозити і продавати білети... Взагалі, якого українського товариства не візьміть, – всюди ви здиваєте нарікання на ту інертність членів, яка гальмує всю справу. На жаль, цієї болячки не уникнули навіть товариства, що складаються виключно з

молодих, треба думати, енергійних сил. Тут помічається те ж недбалство, та ж байдужість, що роз'їдає і наші більш поважні інституції. Придивившись до такого землячка, що обминає загальні збори, або як і прийде, то піднявши при голосуванні невпадат з двох разів руку, увесь час десь там п'є чай та грає у шахмати, а від нього вже так і тхне майбутнім «обивателем», що вийшовши з життя, поставити собі за принцип: «моя хата з краю – я нічого не знаю» – «рішати і без мене!»

Цей сумний стан діл, ця блискуча відсутність по всіх лініях робочих рук, тим часом, як з зовнішнього боку усе ніби «обстоїть благополучно», навіває сумні думки, що, видно, не всюди так вже й благополучно, що є в ділі якісь великі хиби, і вимагає од нас серйозного аналізу становища нашого діла, щоб і надалі не прийшлося нам пектись.

Перш за все нам здається, що всякий, хоч трохи свідомий українець дуже ясно уявляє собі, яку хвилю переживає зараз українство. Ця хвиля – надзвичайної ваги. До сеї пори через відомі обставини український рух міг виявлятися в житті дуже мало, нашому ж поколінню, «доля, обставини судила піклування про те, що тепер, в рішучий момент, дасть відповідний розмах національному рухові, підтримати на крутім звороті тяжкий віз українського відродження, – як фігурально висловлюється проф. Грушевський, – і спроводити його на битий шлях національного життя». Нам треба страшенно напружити свої сили, бо ми повинні як найскоріше догнати інші культурні народи, щоб не лишитись на вічне з задку. «Життя не питає тебе, чому ти не маєш сили, – пише М. Грушевський з приводу нашої бездіяльності, – чи ти її пропив, чи з'їли незалежні від тебе перешкоди; але коли ти не маєш сил вибороти собі місце в життєвій боротьбі – спускайся на дно. І я дуже боюся, що як українці будуть так легенько трусити собі підтюпцем далі, потішаючи себе, що вони все таки не стоять на місці, а поступають наперед, хоч і спізнюються і відстають від усіх поїздів – кур'єрських, поштових і товарно-пасажирських, котрими їдуть інші люди, то вони можуть незадовго зостатися за флагом зовсім і безповоротно. Боюся, що на се не треба буде навіть цілого століття: коли протягом одного покоління українство не стане нацією, то воно може втратити сю можливість на завсігди».

Чи можливо-ж, щоб українці, що лічать себе хоч трохи свідомими, маючи перед очима таку картину, легковажили роботу для України?! Ми сміливо відповідаємо, що ні! Як же-ж в такому разі пояснити, що з десятків і сотень членів усяких українських товариств і неперемінних учасників українських вистав, Шевченкових і інших свят для серйозної роботи не набирається десятка молоді і часто-густо яку-небудь поважну справу двигает одна людина?!

На це запитання ми хочемо дати, по змозі, відповідь, і відповідь ця може хоч з одного боку освітити кардинальне питання: через що ми, свідомо активна українська інтелігенція, в своїх підприємствах так часто і так болюче печемося?

Коли в Петербурзькій університеті прийшла до голови нещасна думка вдатись в справі українських кафедр до полтавського земляцтва, то нам здається, ми навіть певні, що ця думка неперемінно мала якісь підстави. Рішення це не могло не мати де-яких хоч маленьких підстав, бо звертались-же до полтавського земляцтва не з пустяковою пропозицією підписатись, напр., під заявою, а з пропозицією взяти на себе ініціативу свого діла, взяти всю справу. Ми ніяк не можемо припустити, щоб з такою важною справою рішились, «не спитавшись броду» йти до такого «аморфного збіговиська» по вислову автора допису в «Раду», як полтавське земляцтво. Десь певне, перш ніж йти, між українцями, що «попеклись», була розмова. «Ні, не варто йти, – десь певне, казав один. – Чому не варто?! Полтавці – і не варто! – Тай що з того, що полтавці, – миж їх не знаєм. – Ні, чого-ж, я чув, що вони балакають по українськи (звичайно погано)! – Це ще нічого не доказує. – а на одній вечерці при кінці вони навіть затягали «Ще не вмерла». – Затягали, – кажеш? То хіба йдім». Ну, і пішли!

Так і здається, що в інциденті з полтавським земляцтвом, як в краплі води, відбивається наше сучасне українське життя, – відношення (с. 2) активної української інтелігенції до членів українських товариств і до неперемінних учасників всіляких українських свят. Найголовнішою причиною того, що інтелігенції, котра розпочинає яку-небудь широку роботу на українському ґрунті, через скорий час з жахом приходить констатувати відсутність робочих рук і, значить, здорово пектись – є наше не-

критичне відношення до земляків, котрі мають необережність хоч одним нятяком показати, ніби вони свідомі українці. Варто середньому «обивателю» піти на Шевченків вечір, продеклямувати українські вірші, або розкрити рота, щоб заспівати «Ще не вмерла», як бухгалтері українського національного руху зараз же накидаються на свою жертву, вищитують, записують і певні, що «обиватель» буде стояти за автономію України!

Кажучи це, ми зовсім не думаємо, що український рух останніх часів пройшов зовсім непомітно, нікого не зачіпивши і не приєднавши нових сил для боротьби за кращу будучину України. Ні, навпаки, навіть, порівнюючи, не вельми дужим розмахом своїм, національний український рух як життєвий зачепив, бо, й не міг не зачепити, широкі верстви громадянства, посіявши здорові зерна національної свідомості. Зерна ці, що впали на добрий ґрунт, вже дозріли, де-які з часом дозрівають, і народ наш скоро стане до життя як цілком культурна нація. Але разом з цим, український рух, як і всякий рух, викинув на берег нових, незнайомих людей, нові елементи, котрих через щось дуже радо прийняли, занотували і пустили в оборот українського життя під назвою свідомої української інтелігенції... Понадіявшись на нові елементи і підбадьорившись, старі діячі розпочали по всіх галузях українства широку роботу. Розпочали і... попеклись. Попеклись, дивуючись переглянувшись між собою, промовчали спершу, а потім почали говорити про млявість української інтелігенції... Між тим час летить, як стріла, старші діячі хоч надриваються від роботи, даремне озираючись, чи не йде хто помагати, але велика робота двигается непомітно і зо всіх боків несуться обвинувачування. Становище трагічне... чужі люде говорять про «удручающее впечатление» (напр., «Киевская Мысль», а за нею «Речь» про загальні збори Київської «Просвіти»), і ніхто чомусь не хоче сміливою рукою одкинути завісу і добре придивитись до нових елементів в українстві – «да подлинно ли» ці елементи є свідомі українська інтелігенція?!

І ось, коли ми придивимось до них, то побачим багато дуже цікавого. Ми побачим, що більшість, велика більшість нових елементів в українстві, котрі, дякуючи всяким випадкам, через непорозуміння пройшли в реєстри свідомої інтелігенції, «по ближайшем рассмотрении» okazуються зовсім не свідомою і ще

питання, чи інтелігенцією... Стійте оддалік, вдивляйтесь в довгу шеренгу «нового елементу», і перед вашими очима промине ціла низка самих різнноманітних типів, зачитаних до свідомої інтелігенції: ось старі знайомі – невмірущі типи – «землячок», «тоже малорос», далі «украинец», «сознательный украинец», «любитель Шевченка», «почитатель Шевченковской музыки», «игравший некогда у Кропивницкого», «поклонник малороссийских песен», «свідомий українець и общеросс, смотря по обстоятельствам» і т. д., і т. д. Вдивіться в них, поговоріть з ними і ви мимоволі скрикнете: ах новий елемент – ти «одно недоразумение». Зробити якусь класифікацію, точно розбити нові елементи на категорії, запримітити тонкі риси, якими відрізняється національна свідомість «игравшего некогда у Кропивницкого» від свідомості «почитателя Шевченковской музыки» досить трудно і є дуже вдячна праця для психолога, але ми спробуємо все таки зробити де-яку, хоч і не зовсім тонку, класифікацію, щоб лекше було в нових елементах орієнтуватись.

Перша категорія – це з соціального боку елемент досить різнноманітний: тут чиновники дрібні і середні, лікарі, адвокати, учителі, міський обиватель, духовенство... Все народ – національно несвідомий. І не знати, хто розбудив би їх сонне національне почуття, як би не воля. Український національний рух, що з силою прорвався після 17 октября, енергійні заходи свідомої української інтелігенції, котра в цю гарячу славу пору з жаром заходила коло народньої просвіти, коло утворення своєї національної і політичної платформи, не могли не викликати зацікавлення в українця, хоч і з приспаним національним почуттям. Гучні Шевченкові вечори з рефератами на українській мові, українські промови подекуди на передвиборчих зібраннях, нарешті українська преса, не могли не лишити по собі якогонебудь сліду. «Обиватель» все більше і частіш думав про своє національне походження, нарешті з'являвся на загальні збори «Просвіти», витягав три карбованці і спустивши очі, соромливо говорив: «извините, я на рідній мові дуже плохо говорю, но все-таки запишите меня в члены, ведь я тоже малоросс»... На цім би і кінець, але свідомі інтелігенція накидалась на нового члена, закладала при сій нагоді при «Просвіті» ще одну лишню комісію, зразу вибирала «високошановного обивателя» до тої комісії

чи навіть в раду і писала куди слід, що «все обстоит благополучно». А обиватель, тим часом, виконавши свій національний обов'язок і задоволений з такого скорого признання всіх, що він «тоже малоросс», заспокоювався, зацікавився «домашніми ділами», а за «Просвіту» забував на увесь час, аж до другого загального зібрання, на котрім благодушно приймав доклади ради, спокійно дізнався, що його комісія вмерла натуральною смертю і, попросивши вибачення за російську мову, авторітетно давав добрі поради, як працювати далі. Цей тип – здебільшого чоловік з вищою освітою, «Ради» не виписує, бо звик до «Товарища» і «Речи», українських книжок не читає, бо він і так ледве може поспіти за збірниками «Знания» і виданнями «Шиповника», на український реферат прийшов би, як би не дав Івану Петровичу обіцянки бути неодмінно в клубі на картах, а як «Просвіту» ненароком закривають, або чого-небудь їй не дозволяють, то на екстрених зборах, як цього типа хто туди затягне, – він проливає крокодилові сльози, з притиском говорить про неможливість працювати при теперішніх умовах, зриває навіть оплески і задоволений іде до дому, міркуючи по дорозі, що при виборах до Державної Думи, якщо до чого, його кандидатуру піддержать і «местные украинцы».

Другий тип – більше росповсюжений – це дрібний міський чиновник. Задуматись на хвилину над своєю національністю його примусили ті ж фактори, що й попереднього. Сидячи на Шевченковім вечорі, слухаючи випадково розмови свідомих українців, чиновник доходив до думки, що він тоже «собственно малоросс», і записувався в «Просвіту». Цей тип навіть трохи корисний: як він «некогда играл у Кропивницкого», то бере живу участь у виставах на користь «Просвіти», як він «поклонник Шевченковской музи», то з охотою деклямує, де йому скажуть, на вечірці, а то приймає участь в хорі. Він лічить за свій обов'язок купити великий портрет Шевченка, тим більше, що коштує це всього двадцять копійок, охоче виймає 25 коп., за святе письмо рідною мовою і навіть поспішає передплатити повне видання «Кобзаря», щоб гарно його оправивши, положити на столі у своїй невеличкій вітальні. Що торкається принципів, то тут вже не все благополучно: говорить цей тип як прийдеться, української газети не виписує по тій простій причині, що вона не видержує

конкурсу з «Биржевыми Ведомостями» нащот «приложений», крім того, ще не знати, як подивиться на це «начальство» (он-же говорять, що на почті переглядають, яка кому йде газета!) та, нарешті, нащо вже бути таким «черезчур малороссом»!.. Буде з нього, що він з цілою родиною був на «Невольнику» (в другій дії навіть всплакнув), витягнув 20 коп. на дарунок Заньковецькій і, крім того, при начальстві не побоявся росчеркнутися на адресі Садовському... Здибаєшся з типом на дорозі: – А, почтеннейший, кричить він здалека, ну, как там ваша «Просвіта»? – Чого ж ваша, а не наша? – Ну, да, наша. Общее, конечно, дело! Та «Просвіта» нічого..., а ось «Рада» щось не виходить,.. здається припинили... - Громадська рада!!! Скажите пожалуйста!.. О, sancta simplicitas! І приходиться «свідомому» українцеві пояснити, що він десь певне змішав, що попереду виходила «Громадська Думка», а потім «Рада», і що «Громадської Думки» ніколи не існувало. – Так, так, так... я пам'ятаю, що спочатку издавалось что-то такое «Громадское», а тепер, значить, «Рада»?! Ага!.. Ну, нічого, будуть щось другое издавать, – каже «свідомий українець», похапцем прощаючись. – Куди-ж це ви? А на загальних зборах «Просвіти» не будете? – Та,.. там і без мене обійдеться, а я, знаєте, пригашен сегоднѣ на маленькое торжество до Івана Івановича, то треба піти!.. І «свідомий українець» біжить до Івана Івановича – поштового чиновника і разом секретаря місцевого «союза русского народа» – теж «свідомого українця», котрий, як вип'є, стає ще більш свідомим, співає, розмахуючи шклянкою з пивом, «Ще не вмерла» і впевняє всіх, що то він перший завіз цю пісню на Україну... ще тоді, як служив на таможні...

Третій тип першої категорії – це наше українське духовенство. Про нього іменно можна сказати, що «не бывши в драке» воно попало «в большие забияки». І дійсно, дякуючи заходам поодиноких людей з своєї верстви, справді свідомих українців, достойних всякої пошани, духовенство, особливо в одній єпархії, спричинилось до дуже бажаних реформ на користь української науки і культури. Але в цих реформах духовенство, як ціле, нічогісінко не винно. Як-би в один час встав небіщик Побідоносцев і грізно запитав: «Которые, значит, хотят по семинариям и школам малороссийского наречия?» – то йому 99 проц. духовенства цілком правдиво відповіли-б: майте мене, Ваше

Високопревосходительство, совершенно «отречена»... Я говорю, правда, з парафіянами і собратіями по «малоросійськи», але це через те, що так вже ведеться з давніх давен; я (с. 3) співаю українські пісні, але інакше не можна, бо в нас інших ніхто не вміє; я часами п'ю запіканку, але вона, ей-Богу, від діда лишилась!.. Но, ведь, вы ассигновали через епархиальный съезд в семинарию на малороссийскую библиотеку?! – Ей-Богу, нічого не знаю, Ваше Високопревосходительство, хто і що там робив. Признаюсь Вам, як перед Богом: моя матушка справді читала книжку Левицького – «Старосвітські батюшки і матушки», але їй дала матушка з другої парафії. Ця книжка всюди по-між духовенством ходить. А що я купив Руданського, то їй-Богу, для сміху, як гості часами приїдуть! Но ваш син крайний украинофил?! – Ваше Високопревосходительство!! Я давно на нього махнув рукою! – скрикує з переліку «свідомий українець» в рясі, і задоволена щирою сповіддю тінь старця зникає...

На цьому ми закінчуємо першу категорію нашої класифікації непевних елементів. Звичайно, представлені типи не вичерпують усеї категорії, але вони є найбільш характерними і через це ми, залишаючи їх, переходим до другої. Друга категорія – це українська молодь (звичайно, частина), на адресу якої наш «ідеаліста непоправний» Михайло Старицький мав необережність сказати:

*На вас, завзяті-юнаки,
Борці за щастя України,
Кладу найкращії думки,
Мої сподіванки єдині...*

Подивимся на «борців». Визвольний рух, як це всім відомо, найбільше зглибока зачепив і найяскравіше відбився на нашій вищій і середній школі. На всякі, так звані, гострі, болючі і пекучі питання молодь шукала відповіді і, в усякому разі, реагувала. Таким гострим питанням на Україні, між іншим, було і українське питання. Велика частина шкільної молоді глянула на справу дуже серйозно і розв'язання українського питання стало метою її життя. В справі заснування по університетах українських кафедр і взагалі націоналізації школи наша молодь виступила дуже енергійно і справедливо почитається за найбільш

свідому частину громадянства. Але, Боже борони, ідеалізувати, складати дефірамби і надіятись, бо, разом з свідомими елементами, під прапором української молоді ховаються і процвітають, як показав наведений приклад з життя петербурзького університету, ніхто інший, як рідні полтавські землячки... Вони є всюди і для стороннього глядача сходять, як «борці за щастя України», але, як до них придивитись ближче, то можна побачити цілу серію типів нового елемента.

Ось, ява перша: чоловік «прилежный», акуратно вчить уроки або ходить на лекції, в питаннях, які впливають на поверх життя, розбирається приблизно вірно і, як чоловік розумний, ясно бачить, що рано чи пізно, українське питання потребує відповіді у всіх. Він нічого не може закинути проти раціональності платформи, на якій стоять свідомі українці і, де тільки це потрібно, підкреслює своє спочуття і називає себе «сознательным украинцем». Але... цей тип по природі кар'єрист: коли там прийдеться з українським питанням лічитись – ще не відомо, а поки що – дипломів за українську науку не дають і на державних екзаменах не питають, – ergo – нехай там свідомі сидять та роблять чорну роботу, а як буде вже потрібно, то і я прийду (на готівку – тихенько шепоче внутрішній голос) і пристану до роботи (а гаманець – доповняє той-же голос). Будучи послідовним, цей тип «поки що» розмовляє по російськи, а як його питають, чому він не говорить по українськи, то він відповідає: видите-ли, я с удовольствием говорил-би по украински, – и скоро, надеюсь, буду говорить, – но так-как этот язык я пока знаю плохо, то в разговоре у меня вместо такой мысли получается такая, при чем тип грациозно відміряє для «такой мысли» аршин, а для «такой» вершок. Коли ж ви, зострінувшись з ним через рік – через два, знову поцікавитесь, чого це він не говорить по українськи, то «сознательный украинец» знову відміряє вам в повітрі аршин і вершок, а про своє, бажання вивчитись рідної мови скаже таким тоном, котрий вас цілком впевнить, що навіть і другий столітній ювілей українського відродження він з приводу своєї мови буде займатись вимірюванням повітря...

Другий тип української quasi – свідомої молоді – самий численний і найбільш росповсюджений – це так звані бутафорні українці. Сей елемент – продукт нових часів – є неперемінний

учасник всіляких українських вечорів, святкувань, вистав, балів і т. і., і т. і. Власне, на українські вечори вони йдуть зовсім не з принципу, бо взагалі ходять, по змозі, на всі вечори, але на час українського вечора вони вдягаються у вишивані сорочки з гарасівками, у плаhti й наміста, надягають чобітки з підківками, шаровари, як Чорне море, словом робляться «настоящими українцями» і тішать серце кореспондента, котрий пише куди слід великого дописа на тему: «Все обстоит благополучно!» Та як же и не благополучно! Кругом не люде, а квітки! Дівчата в биндах і намістах, хлопці в широких синіх і червоних шароварах... А скільки вишитих сорочок з стьожками – не перелічиш! А як гопака танцювали! А як «Ще не вмерла» співали... Але все це бу-тафорія! Варто глянути на «настоящего украинца» в другий час і ми побачимо перед собою звичайнісінького, добродушного, нікому нічого не винного земляка. Принципів що до національного питання ніяких: з общероссами – він общеросс, з свідомими українцями – українець.

– Що? Кажете потрібна Україні автономія?

– Валяй автономію, нічого проти сього не маю? – Можна обійтись, кажете, без автономії! – Ну, то і біс з нею, не дуже потрібно! З цими типами вам змагатись не прийдеться: вони авансом всюди і на все згодні. Треба підписатись під привітанням київським студентам за їх боротьбу в справі націоналізації університету – валяй! І він з великими крючками виводить свою фамілію, хоч, правду сказавши, українські кафедри його так само обходять, як і англійського короля! Цей тип – людина товариська, «гарний хлопець», як то кажуть: він здорово після вечері запікає гопака, разом з другими, надриваючись на високих нотах, співає, «великому Прометею», що його ніби-то «кляють за щирую ідею», а як співають Шевченків «Заповіт», то він кричить з гальорки на публіку – «встать»...

Поруч з «щирими українцями» останніми часами почали множитись як гриби після дощу «щирі українки». «Щира українка» – точнісінька копія з «щирого українця». Вона одягає наміста і коралі, співає в хорі, а як їй подобається «завзятий малоросс», то читає українські книжки і виявляє навіть де-яку діяльність. Сцена в жіночій гімназії: – Зиночка, подпишись здесь, чтобы были украинские кафедры! – Какие кафедры? –

В Києве при університете! А... это уж должно быть тебе листок дал тот черный душка, что всегда с красной ленточкой ходит!

– А тебе сейчас все скажи! – Что-ж там в Києве будут преподавать? – Историю... еще что-то такое, я право забыла... Ну, скорее подписывайся и отдавай! На вечорах «щира українка» декламує «Садок вишневий коло хати», за це одержує дуже багато компліментів і увесь час танцює, а вставши рано, ділиться вдома вражіннями, і розказує мамі, як всі підходили до неї і говорили: «Ах какая вы чудная украинка»!..

Нарис наш був-би неповний, як-би ми поминули і не зазначили еволюції, яку за останні часи пройшла ще одна досить давня категорія непевного елемента в українстві. Ми говорим про нашого старого знайомого щирого українця і страшенного боягуза Макара Івановича Літка, героя відомої казки М. Коцюбинського – «Хо». Хоч як вже стерігся і обережно поведився Макар Іванович, але останніми роками й він попався на гачок. Таки під'юдили його молоді, і зараз після 17 октября він подекуди мав необережність прийняти участь в одкритті «Просвіті». Ох, Боже, скільки то він страху наївся!! Але тепер баста! Зараз після розпуску другої Думи, Макар Іванович, як «людина офіційно лояльна», надягнув халат і нікуди, крім канцелярії та клубу, не виходить. Іноді, правда, він буває на українських вечорах. Тут увесь час він сидить з другим Макаром Івановичем в буфеті, здорово випиває і, розглядаючи квітчасті пари українців і українок, слізливо говорить: «Бачите, яке покоління викохали!.. Тепер-же, Макар Іванович, «нам время тлеть, а им цвести»!

На цьому ми хотіли б закінчити свій нарис. Всілякі «жалкие слова» і критика здаються нам цілком зайвими. Ясно одно: ми маємо в українському житті великий полк нового елемента. Сей елемент не є цілком закінчений і уявляє з себе поки-що «сырой, необработанный материал». В який бік він двинеться, як закінчить своє існування – чи увійде як свідомо активна сила в українське життя, чи дасть нам нові партії «землячків»,

напів-українців, чи навіть ворогів – зараз не можна сказати. Ми тільки констатуємо, що питання, котрі хвилюють свідомих українців – їм чужі, українська чиста мова, українська преса не зробились їх органічною потребою; вийшовши в життя, вони не розбудять царства національної летаргії, вони не розпалять вогню українського національного життя, і увесь свій вік будуть чужими на своїй землі! Розглядаючи цей полк нового елементу, жалкувати і дивуватись теж нічого: українська нація тепер – в процесі відродження і нові елементи є більш нічого, як натуральні одкиди, необхідні при всякому процесі. Далі – ми може побачим ще більш цікаві з'явища. Відомий письменник Бернштерне-Бернзон, ознайомившись з українським рухом, сказав: тепер мені цікаво жити. І справді цікаво. Бо на наших очах встає до життя великий дух великого народу!...» [12].

Таким чином, можна підставово стверджувати, що вже у двадцятирічному віці В. Приходько цілком свідомо долучається до революційної боротьби, що мало наслідком його перший арешт. Не визначившись у цей час політично, він цілковито поринає в розбудову української справи. При цьому В. Приходько обґрунтовує не лише нагальність цієї справи, а й робить спроби розібратися з самим станом українського руху, з його непевними елементами. Можна вести дискусію, наскільки він був правий у своїх висновках, проте, як на нашу думку, незаперечним є той факт, що уже в юному віці українське питання посідає центральне місце в усій його громадській діяльності. Цьому він присвячує усе своє життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Трембіцький А. А. Віктор Приходько – державний, громадсько-просвітницький і культурний діяч (до 120-річчя від дня народження). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 8. С. 205–225.
2. Завальнюк О. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 496 с.

3. Завальнюк О. В. К. Приходько і заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Етнічна історія народів Європи*: збірник наукових праць. Київ: Унісерв, 2003. Вип. 15. С. 31–36.
4. Трембіцький А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. *Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.*: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 6-7 грудня 2007 р.). Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. С. 315–330.
5. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 632 с.
6. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. Вид. 4-е. Нью-Йорк-Мюнхен: Видавництво «Криниця», 1967. Ч. I. 183 с.
7. Там само. С. 176–183.
8. Там само. С. 176.
9. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 419. Оп. 1. Спр. 4098. Арк. 97 зв. – 98.
10. Объявление. *Известия Подольской по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии*. Винница. 1917. 22 октября. № 4. С. 1.
11. Адамський В. Р. Кандидатські списки до Українських Установчих зборів у Подільській виборчій окрузі: персональний склад та регіональна репрезентація. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»* / гол. ред. кол.: К. М. Бурдуваліс. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2023. № 1 (9). С. 9.
12. Приходько В. Українська справа і непевні елементи в українстві. *Рада* (газета політична, економічна і літературна). Київ. 1907. 25 декабря. № 289. С. 2–4.